

# Jastrzębski, Bogdan

---

"Drukarstwo polskie drugiej połowy XIX wieku w świetle fachowych czasopism drukarzy z lat 1872-1900 : problematyka zawodowa i społeczna", Hanna Tadeusiewicz, Łódź 1982 : [recenzja]

---

Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 23/1, 115-117

---

1984

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

szermował swymi argumentami w „Przeglądzie Wszechpolskim” (1895 i 1899), w „Przedświcie” (1898), stale informując o nich lwowski organ Bolesława Wysłoucha. Wojnie burskiej poświęcił uwagę w „Nowej Reformie” (1902); w niej właśnie osiem lat wcześniej zapisał się wspomnianym protestem w sprawie rezolucji kondolencyjnej w związku ze zgonem Aleksandra III (wystąpieniu temu nadały szczególnie rozgłos „Naprzód” i „Przyjaciół Ludu” 1894, chrzcząc Lewakowskiego Rejtanem). Nieustępliwą i gorącą głosem publicystyczną Lewakowskiego odzywała się na łamach prasy sprawa Raperswilu, tj. utrzymania i wzbogacenia tej skarbnicy dokumentów i materiałów do dziejów narodowych, zwłaszcza doby porozbiorowej i zabezpieczania jej przyszłości.

Jak widać z powyższych, przykładowo tylko wybranych spraw, myśl publicystyczna Lewakowskiego tętniła żarliwością i bujnością, a jeszcze szersze od druków jej zapisy spoczęły w rękopisach Ossolineum i Zakładu Historii Ruchu Ludowego, z których poważną część wyzyskał S. J. Pastuszka. Dzięki temu jego opracowanie, pierwsze ujęcie biograficzne na szerokim tle zagadnień ogólnopolskich, nadało burzliwemu życiu — pełnemu zmaganiom polemicznym, apologetycznym i organizatorskim — charakter historyczny, a do dziejów polskiej publicystyki wniosło ważne uzupełnienie wciąż niepokojących luk.

Marian Tyrowicz

Hanna Tadeusiewicz, *Drukarstwo polskie drugiej połowy XIX wieku w świetle fachowych czasopism drukarzy z lat 1872—1900. Problematyka zawodowa i społeczna*, Łódź 1982, ss. 219.

Po serii artykułów, jakie od 1971 r. ukazywały się w kilku czasopismach naukowych<sup>1</sup>, otrzymaliśmy do ręki książkę, która obszernie prezentuje polskie czasopisma drukarskie drugiej połowy XIX w., jako źródło do dziejów drukarstwa polskiego w owym okresie. Czasopisma drukarskie potraktowano w pracy jako jedyne źródło (przy czym zostało ono wykorzystane bardzo skrupulatnie) do przeprowadzenia badań i zaprezentowania problematyki zawodowej i społecznej wydawców i autorów przedstawianych periodyków.

Książka ukazała się jako kolejna publikacja serii „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Scientiarum Artium Et Librorum”, w nakładzie 300 egz. Nakład zbyt mały, aby książka mogła trafić do rąk każdego zainteresowanego omawianą problematyką, a warta jest szerszego zaprezentowania ze względu na wykorzystanie nowego źródła i dużą ilość nowego materiału. Praca została podzielona na cztery zasadnicze

<sup>1</sup> H. Tadeusiewicz: „Przegląd Drukarski” — nieznanne czasopismo fachowe z końca XIX wieku, „Roczniki Biblioteczne”, 1971, s. 43—55; „Przegląd Drukarski” Seweryna Baylego, tamże, 1974, s. 373—382; „Budzik” (1883) — pismo drukarzy krakowskich, tamże, 1975, s. 201—215; „Przewodnik dla Spraw Drukarsko-Litograficznych”, lwowskie czasopismo fachowe z końca XIX wieku, tamże, 1976, s. 189—233; „Praca. Dwutygodnik poświęcony sprawom drukarskim” (Lwów 1878), tamże, 1976, s. 771—786; „Czcionka” (1872—1876). Pierwsze czasopismo drukarskie w Polsce, tamże, 1977, s. 749—799; „Ognisko. Czasopismo dla spraw drukarskich i pokrewnych zawodów” (okres pierwszy: 1895—1900), tamże, 1978, s. 35—114; Czasopisma drukarskie galicyjskie z lat 1872—1900 jako źródło do dziejów drukarstwa polskiego w XIX w., „Studia o Książce”, t. 11: 1981, s. 123—152; Polskie czasopisma drukarskie XIX wieku (Stan zachowania i stan badań, charakterystyka bibliograficzno-typograficzna), „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej”, 1979, z. 2, s. 25—40; Problem kształcenia zawodowego na łamach galicyjskich czasopism drukarskich z lat 1872—1900, „Ze skarbcza kultury”, 1980, z. 34, s. 113—124.

części (rozdziały) oraz wstęp, zakończenie i materiały uzupełniające, w których skład wchodzi: wykaz skrótów tytułów czasopism i wydawnictw encyklopedycznych, bibliografia, streszczenie w języku angielskim, indeks osób i instytucji oraz indeks nazw geograficznych.

Wstęp trochę nieprecyzyjnie i w sposób niewystarczający określa cel pracy, która nie ukazuje rozwoju drukarstwa polskiego drugiej połowy XIX w., ale materiały do dziejów i rozwoju drukarstwa w końcu tego stulecia. W części zasadniczej wstęp ogranicza się do bardzo krótkiego przedstawienia tematyki poszczególnych rozdziałów pracy.

Rozdział pierwszy prezentuje stan badań nad polskimi czasopismami drukarskimi XIX w. Jako wprowadzenie przedstawiono krótką historię polskich czasopism drukarskich, dołączając w formie tabeli pełny zestaw tych czasopism wychodzących w XIX w., z dokładnym określeniem miejsca, czasu ukazywania się i stanu zachowania. Następnie podane są istotne szczegóły odnośnie do lokalizacji przechowywania poszczególnych roczników, egzemplarzy, czy nawet ich kopii. W dalszej części rozdziału zaprezentowano wykorzystane bibliografie i pozostałą literaturę przedmiotu. Jest ona wyjątkowo skromna i nie wnosi istotnych elementów. Wyjątkiem jest artykuł Andrzeja Kłossowskiego o warszawskim czasopiśmie „Z dziedziny sztuki drukarskiej”<sup>2</sup>. Tym większe znaczenie mają dotychczas opublikowane przez autorkę materiały, będące jedynymi jak dotąd opracowaniami poszczególnych czasopism drukarskich.

Drugi rozdział przynosi szczegółową charakterystykę bibliograficzno-typograficzną omawianych czasopism. Wszystkie czasopisma (a jest ich ogółem dziesięć) przedstawione zostały w układzie chronologicznym i w takiej kolejności szczegółowo omówione. Prócz danych dotyczących czasu i miejsca wydania przedstawiono tutaj pełną, możliwą do ustalenia dokumentację odnośnie do składu redakcji i zmian w niej zachodzących, problematyki prezentowanej na łamach danego czasopisma, układu treści, problemów redakcyjnych i administracyjnych, jak również oddźwięku wśród czytelników. Jest to rozdział, w którym maksymalnie wykorzystany jest dostępny materiał (oryginalne egzemplarze bądź kopie poszczególnych czasopism) dla rzetelnego i wszechstronnego przedstawienia dziewiętnastowiecznego dorobku czasopiśmienniczego polskich drukarzy.

Rozdział trzeci przedstawia stan badań nad drukarstwem polskim, w tym szczególnie nad drukarstwem XIX w. Z zaprezentowanej literatury wynika, że dzieje dziewiętnastowiecznego drukarstwa w Polsce są o wiele słabiej opracowane niż polskie drukarstwo XV czy XVI w. Składa się na to wiele przyczyn. Między innymi takie były zainteresowania badaczy dziejów drukarstwa z końca XIX i pierwszej połowy XX w. Aby uzupełnić tę niewątpliwą lukę w piśmiennictwie polskim, w pracy zaprezentowano nowe, nie wykorzystane dotychczas źródło, jakim jest prasa drukarska. Przynosi ona wiele nie tylko ciekawych, ale również i bardzo istotnych informacji o zamierzeniach i dokonaniach „mistrzów czarnej sztuki”, przy czym są to niejednokrotnie jedyne informacje o wielu faktach i wydarzeniach z historii polskiego drukarstwa.

Czwarty i zarazem zasadniczy rozdział pracy, zatytułowany „Problematyka zawodowa i społeczna”, prezentuje treści wszystkich zachowanych periodyków drukarskich. Rozdział ten podzielony jest na siedem części, omawiających kolejno zawód, zagadnienia techniki drukarskiej, warunki pracy i płacy, kształcenie zawodowe, organizacje, drukarnie związkowe, zjazdy drukarskie, udział drukarzy w ruchu społecznym oraz inne problemy związane z drukarstwem. Najwięcej miejsca

<sup>2</sup> A. Kłossowski, *Nieznane warszawskie czasopismo drukarskie „Z dziedziny sztuki drukarskiej” 1878—1879*, „Roczniki Biblioteczne”, 1964, s. 509—531.

poświęcały czasopisma następującym problemom zgrupowanym w częściach: „Organizacje, drukarnie związkowe, zjazdy drukarskie” oraz „Warunki pracy i płacy”. Wśród pozostałej problematyki, reprezentowanej skąpo na łamach omawianych czasopism, najmniej miejsca zajmują sprawy zawodu i kształcenia zawodowego, przy czym należy wyjaśnić, że w części zatytułowanej „Zawód” omawiane są artykuły dotyczące głównie historii drukarstwa i zawodów pokrewnych.

Aparat pomocniczy zawiera najistotniejsze i niezbędne elementy dla tego typu opracowania. Wykaz skrótów obejmuje zasadniczo wszystkie skróty zastosowane w pracy. Bibliografia w całości ujmuje cytowaną literaturę, w układzie alfabetycznym. Zastosowanie w angielskim streszczeniu dwujęzycznego nazewnictwa tytułów czasopism sugeruje, że posiadały one tytuły w języku polskim i angielskim. Przyjęcie takiej koncepcji jest chyba trochę mylące, szczególnie dla mniej zorientowanego czytelnika. Indeksy: osób i instytucji oraz geograficzny spełniają wszelkie potrzeby badawcze i w sposób wystarczający pozwalają poruszać się w prezentowanym materiale.

Podsumowując, należy stwierdzić raz jeszcze, że jest to, jak dotąd, jedyne tak obszerne opracowanie polskich dziewiętnastowiecznych czasopism drukarskich, dające obok charakterystyki bibliograficzno-typograficznej również analizę ich treści. Razem z szeregiem artykułów autorki i jednym A. Kłossowskiego praca ta daje bardzo bogaty i wszechstronny, choć jeszcze nie kompletny obraz życia i działalności drukarzy polskich w ostatnim trzydziestoleciu XIX w.

Bardzo wartościowa pod względem poznawczym (prezentująca nowy i interesujący materiał), praca ta jednak nie jest wolna od uchybień. Pewnych wyjaśnień wymaga sam tytuł. W pierwszej jego części jako cezurę czasową przyjęto całą drugą połowę XIX w., natomiast w części drugiej, prezentującej źródła, przyjęto już tylko lata 1872—1900. Takie też powinny być ramy czasowe uwidocznione w tytule, tym bardziej że praca dotyczy (z nielicznymi wyjątkami) tylko tego okresu. Ponadto odczuwa się brak choćby kilku słów wyjaśnienia odnośnie do przyjęcia górnej cezury czasowej. Cezura dolna, a mianowicie rok 1872, jest całkowicie jasna, gdyż jest to rok ukazania się pierwszego numeru „Czcionki” (15 stycznia 1872), pierwszego polskiego czasopisma drukarskiego. Natomiast rok 1900 jest granicą chyba cokolwiek sztuczną, a sugerującą, że od tego czasu przestały wychodzić jakiegokolwiek czasopisma drukarskie. Data ta dzieli faktycznie tylko dwa stulecia, a nie ma istotniejszego znaczenia z punktu widzenia historii politycznej, gospodarczej, społecznej czy kulturalnej. Być może jest to data istotna dla polskiego czasopiśmiennictwa drukarskiego, ale takiej informacji w książce brak. Interesującym rozszerzeniem części wstępnej byłoby spojrzenie na problematykę prasy drukarskiej w Europie od początków jej istnienia przynajmniej do końca XIX w. Umiejscowieniem pracy w szerszym kontekście byłoby również zasygnalizowanie dalszych dziejów drukarskiej prasy, zarówno na terenie Polski, jak i w innych krajach Europy. Ograniczając tematykę do problematyki zawodowej i społecznej, pominięto całą dziedzinę życia kulturalnego drukarzy, która chyba również miała swoje odzwierciedlenie na łamach pism drukarskich. Świadczą o tym pojawiające się informacje, głównie w części pt. „Organizacje, drukarnie związkowe etc.”, w rozdziale czwartym. To, że tematowi temu nie poświęcono osobnej części, świadczyć może, iż informacji jest zbyt mało bądź że nie stanowiły one przedmiotu zainteresowania autorki. Tego jednak z tekstu pracy nie możemy wyczytać.